

درسنامه مطالعات اجتماعی

پایه هفتم

درس ۱۹ تا ۲۴

بهار ۱۳۹۷

– آریایی: در حدود چهارهزارسال پیش مردمانی کوچ‌نشین که خود را آریایی می‌نامیدند از مناطق شمال دریای خزر به سرزمین ایران مهاجرت کردند.

– سه قوم بزرگ آریایی‌ها:

۱) مادها در شمال غربی

۲) پارت‌ها در شمال شرقی

۳) پارس‌ها در جنوب.

– مادها: آن‌ها به صورت پراکنده زندگی می‌کردند و همین امر موجب ضعیف بودن آن‌ها شده و مورد حمله آشوری‌ها قرار می‌گرفتند.

– دیاکو: محبوبیت او در بین همه قبیله‌ها باعث شد سران قبایل ماد او را به عنوان فرمانروا انتخاب کنند. دیاکو،

هگمتانه (همدان امروزی) را پایتخت قرار داد و اولین حکومت قدرتمند ایران را پایه‌گذاری کرد. (د هیو ک)

– کوروش: از نوادگان هخامنش (رئیس یکی از قبایل پارس) بود که توانست حکومت را سرنگون کند و حکومت هخامنشیان را به وجود بیاورد. او به بابل و لیدی حمله کرد و قلمرو ایران را از خلیج فارس تا دریای مدیترانه گسترش داد. کوروش معتقد بود با سرزمین‌هایی که فتح می‌شدند با عدالت باید رفتار کرد.

– داریوش: او زمانی به سلطنت رسید که در بیشتر قلمرو هخامنشیان شورش‌هایی شکل گرفته بود و داریوش توانست شورشیان را شکست داده و هخامنشیان را دوباره قدرتمند سازد.

– نخستین امپراتوری جهانی: قلمرو جغرافیایی هخامنشیان، بیشتر کشورهای مهم را در بر می‌گرفت و به همین دلیل می‌توان از حکومت هخامنشیان به عنوان نخستین امپراتوری جهانی یاد کرد.

– سقوط هخامنشیان: در زمان به قدرت رسیدن اسکندر مقدونی در یونان، حکومت هخامنشیان ضعیف شده بود. اسکندر از این موقعیت استفاده کرد و در جنگی با هخامنشیان آنها را شکست داد و ایران را فتح کرد.

– سلوکیان: پس از مرگ اسکندر، قلمرو پهناور او میان سردارانش تقسیم شد و ایران به دست سلوکوس افتاد. وی حکومت سلوکیان را تأسیس کرد.

– اشکانیان: رئیس یکی از قبایل پارت ملقب به اشک، با هدف مقابله با سلوکیان، پارتیان را متحد کرد. او توانست با استفاده از اختلافات سلوکیان، قسمت‌هایی از ایران را آزاد کند. مورخان اشک را مؤسس حکومت اشکانیان می‌دانند.

– مهرداد دوم: اوج قدرت اشکانیان در زمان مهرداد دوم بود.

– **ساسانیان**: آخرین حکومت پیش از ورود اسلام به ایران، حکومت ساسانیان است. اردشیر بابکان از خاندان ساسان، مؤسس این سلسله است که علیه اشکانیان قیام کرد.

– **شاپور اول**: او توانست والریانوس، امپراتور روم را شکست داده و قلمرو ساسانیان را گسترش دهد.

– **سقوط حکومت ساسانیان**: با حمله اعراب مسلمان و شکست‌های متعدد ساسانیان، سرانجام با قتل یزدگرد سوم آخرین پادشاه ساسانی این سلسله به پایان رسید.

– **تاریخ هجری**: مبدأ تاریخ مسلمانان، هجرت پیامبر اکرم(ص) از مکه به مدینه است که به آن تاریخ هجری می‌گویند.

– **تاریخ میلادی**: مبدأ تاریخ میلادی، تولد حضرت مسیح(ع) و نشانه اختصاری آن حرف «م» است. مورخان برای تعیین زمان رویدادهای پیش از اسلام از تقویم میلادی استفاده می‌کنند.

- **نوع حکومت در ایران باستان:** شیوه حکومت پادشاهی بود و شاه قدرت مطلق داشت. حکومت موروثی بود و از پدر به پسر به ارث می‌رسید.

- **شاهان و اهورامزدا:** شاهان ایران باستان خود را نماینده اهورامزدا می‌دانستند و معتقد بودند که به حکم او فرمان می‌رانند.

- **فرمان‌های شاهی:** شاهان برای اداره کشور فرمان‌هایی صادر می‌کردند. این فرمان‌ها قانون‌هایی بودند که باید در سراسر کشور اجرا می‌شدند و هیچ کس نباید از آنها سرپیچی می‌کرد. روی فرمان‌ها و نامه‌های مهم، مهرهای مخصوص شاه زده می‌شد.

- **منابع تأمین مخارج زندگی شاهان:** زندگی شاهان هزینه زیادی داشت و مخارج سنگین دربار، با گرفتن مالیات از مردم تأمین می‌شد.

- **تقسیمات کشوری:** ایرانیان برای نخستین بار تقسیم سرزمین به بخش‌های مختلف را ابداع کردند. داریوش هخامنشی قلمرو خود را به ۲۳ قسمت تقسیم کرده بود که هر قسمت را یک ایالت می‌گفتند. برای هر ایالت یک شهربان انتخاب می‌شد که موظف بود همه کارها را طبق نظر شاه انجام دهد.

- **پایتخت حکومت‌ها در ایران باستان:**

۱) مادها: هگمتانه

۲) هخامنشیان: شوش پایتخت زمستانی، همدان پایتخت تابستانی، تخت جمشید، بابل

۳) اشکانیان: مد دروازه، تیسفون

۴) ساسانیان: تیسفون.

- **دشمنان ایران در دوران باستان:** دولت‌های یونان و روم

- **جنگاوران:** اشکانیان در تاریخ جهان به جنگاوری مشهور بودند و در سوارکاری و تیراندازی مهارت زیادی داشتند.

- **سپاه و نیروی نظامی حکومت‌های ایران باستان:** شامل پیاده نظام و سواره نظام بود.

- **سپاه جاویدان:** از ابتکارات داریوش هخامنشی بود و تعداد این سپاه ده هزار نفر بود که به گروه‌های ده نفره تقسیم می‌شد. به این سپاه، جاویدان یا همیشگی می‌گفتند؛ چون هرگاه یکی از افراد از بین می‌رفت، یک جنگاور دیگر جای او را می‌گرفت و از تعداد آنان کاسته نمی‌شد.

- **خانواده در ایران باستان:** خانواده هسته اولیه جامعه را تشکیل می‌داد. ازدواج در نزد ایرانیان یک تکلیف دینی و پیمان مقدس بود و مردان زمانی می‌توانستند منصبی بگیرند که همسر داشته باشند. پدر به عنوان سرپرست خانواده در اجرای مراسم مذهبی و حفظ امنیت خانواده نقش مهمی داشت.

- **ازدواج در ایران باستان:** ازدواج معمولاً درون گروهی و خویشاوندی بود؛ یعنی با افرادی از دودمان خود ازدواج می‌کردند تا خصوصیات آن دودمان را حفظ کنند.

- **نقش خانواده در ایران باستان:** خانواده مرکز تربیت و آموزش بود و اصول و ارزش‌های اخلاقی را به اعضای خانواده می‌آموخت. خانواده‌ها بیشتر مواد مورد نیاز خود مانند خوراک و پوشاک و ابزار را خودشان تأمین می‌کردند.

- **زندگی روستایی در ایران باستان:** در ایران باستان اغلب مردم در روستاها زندگی می‌کردند و کشاورزان بیشترین جمعیت را تشکیل می‌دادند.

- **زندگی شهری در ایران باستان:** تا قبل از ساسانیان تعداد شهرها زیاد نبود و شهرها بیشتر محل زندگی شاهان و مأموران حکومتی بود. اما در دوره ساسانیان شهرهای زیادی بنا شد و جمعیت شهری به طور چشمگیری افزایش یافت. در این شهرها علاوه بر مأموران حکومتی، صنعتگران، بازرگانان و پیشه‌وران نیز زندگی می‌کردند.

- **اختلاف طبقاتی در جامعه:** با تشکیل امپراتوری‌های بزرگ و تمرکز قدرت و ثروت در دست شاهان و شاهزادگان و سایر مقام‌های حکومتی، به تدریج اختلاف طبقاتی در جامعه به وجود آمد و طبقات اجتماعی امتیازات و حقوق متفاوتی به دست آوردند.

- **طبقات جامعه در دوره ساسانیان:**

۱) طبقه اشراف و بزرگان شامل: شاه و شاهزادگان، روحانیون زرتشتی، فرماندهان نظامی و دبیران

۲) طبقه عامه مردم شامل: پیشه‌وران، بازرگانان و کشاورزان.

- **امتیازات اشراف و بزرگان در دوره ساسانیان:** آن‌ها زمین‌ها و ثروت‌های فراوانی داشتند اما از پرداخت مالیات معاف بودند. از حق تحصیل و آموزش برخوردار بودند و خود را صاحب جان و مال مردم می‌دانستند.

- **نابرابری‌های اجتماعی در دوره ساسانیان:** با آن که فعالیت اقتصادی مهم بر دوش کشاورزان بود، از بسیاری حقوق اجتماعی محروم بودند. آن‌ها و فرزندانشان حق تحصیل نداشتند، بار سنگین مالیات بر دوش آنها بود و در جنگ‌ها، سپاه پیاده نظام را تشکیل می‌دادند.

- **ویژگی‌های جامعه طبقاتی در دوره ساسانیان:** در این جامعه رفتن از طبقه‌ای به طبقه دیگر غیرممکن بود یعنی فرزند کشاورز می‌بایستی تا ابد کشاورز بماند. افراد طبقه محروم نمی‌توانستند با بزرگان ازدواج کنند. در شهرها مردم عادی در حومه شهرها و دور از محلّه بزرگان زندگی می‌کردند و حتی طبقات مختلف، آتشکده‌های جداگانه داشتند.

- **کشاورزی در ایران باستان:** کشاورزی مهم‌ترین پیشه و وسیله معیشت مردم بود. فعالیت‌های کشاورزی از طرف حکومت نیز تشویق می‌شد و در کتیبه‌های آن دوره عبارتهایی درباره اهمیت و ارزش کار کشاورزان دیده می‌شود.

- **محصولات کشاورزی در ایران باستان:** گندم و جو مهم‌ترین محصول زراعی ایرانیان باستان بود و کشت پنبه نیز در نواحی مستعد رواج داشت و پارچه‌های پنبه‌ای از صادرات مهم بعضی ایالات بود.

- **صنعت در ایران باستان:** فعالیت‌های صنعتی در بسیاری مناطق ایران گسترش یافته بود. تهیه پارچه‌های لطیف از پنبه، ابریشم و پشم و تهیه شال در کارگاه‌های مرو و ری و اهواز، ساختن اسباب و اثاثیه منزل، شمشیر و ابزارهای جنگی مانند بازوبند، از مشاغل صنعتی ایران باستان است.

- **جاده شاهی:** در زمان داریوش اول جاده شاهی ساخته شد و برقراری امنیت در راه‌ها و ساختن کاروانسرا در فاصله‌های معین موجب رونق تجارت شد.

- **ابریشم:** در دوران باستان، ابریشم ارزشمندترین کالای تجاری بود که از شرق به ایران و غرب صادر می‌شد؛ بنابراین حکومت‌های ایران باستان مانع از ارتباط مستقیم تجاری میان چین و روم (اروپا) می‌شدند و تمایل داشتند ابریشم چینی یا پارچه‌های ابریشمی توسط بازرگانان ایرانی به اروپا صادر شود.

- **کالاهای صادراتی ایران در دوران باستان:** سنگ‌های قیمتی، پارچه، قالی، محصولات کشاورزی.

- **ضرب سکه:** اولین بار به فرمان داریوش، سکه‌ای به نام دریک یا زیرک ضرب شد. با ضرب سکه، تجارت رونق بسیار پیدا کرد. سکه‌های زرین فقط به نام پادشاهان و سکه‌های سیمین یا مسین به نام حاکمان ایالات ضرب می‌شد.

- **مالیات در ایران باستان:** مالیات منبع اصلی درآمد حکومت‌ها بود که به صورت نقدی یا جنسی دریافت می‌شد. بیشترین حجم مالیات را کشاورزان می‌پرداختند. دامداران، پیشه‌وران و بازرگانان نیز مالیات می‌دادند.

- **مالیات سرانه:** نوع دیگری از مالیات که فقط از عامه مردم وصول می‌شد و بزرگان و اشراف از پرداخت آن معاف بودند مالیات سرانه نامیده می‌شد.

- **مصارف درآمدهای حکومتی:**

۱) مصارف جنگ با دشمنان

۲) مصارف شخصی شاه، شاهزادگان، درباریان و ساختن کاخ

۳) پرداخت حقوق به مأموران حکومتی و احداث، نگهداری و تعمیر آتشکده‌ها، کاروانسراها و قنات و ....

- **دین آریایی‌ها:** اقوام آریایی برخی از عناصر خلقت مانند آب، آتش، خاک و باد را مقدّس می‌شمردند و برای آنها خدایانی قائل بودند.

- **آیین زرتشت:** زرتشت پیامبر ایران باستان در اندیشه اصلاح عقاید ایرانیان، مردم را به پرستش اهورامزدا، خدای بزرگ و یکتا دعوت کرد.

- **اهورامزدا:** در آیین زرتشت، اهورامزدا منشا تمام خیر و خوبی‌ها بود و همواره با اهریمن که سرچشمه بدی‌ها به شمار می‌رفت در حال مبارزه بود.

- **کتاب اوستا:** پس از مرگ زرتشت، پیروانش تعالیم او را در کتابی به نام اوستا گردآوری کردند.

- **دین‌های دوره ساسانیان:**

(۱) دین زرتشتی (دین رسمی کشور)

(۲) دین مسیحی

(۳) دین یهودی

(۴) دین بودایی

(۵) دین مانوی.

- **تغذیه مردم در ایران باستان:** غلات و مخصوصاً گندم و جو غذای اصلی مردم بود که آنها را آرد می‌کردند و با آن نان و شیرینی می‌پختند. علاوه بر نان از انواع گوشت حیوانات اهلی، گوشت پرندگان شکاری، تخم پرندگان، شیر بز و میوه‌ها و سبزیجات و شربت‌ها برای تغذیه استفاده می‌شد.

- **آداب غذا خوردن در ایران باستان:** مردم ایران باستان، سخن گفتن هنگام غذا خوردن را گناه می‌دانستند. شستن دست‌ها قبل و بعد از غذا خوردن و خواندن دعای نان در ابتدا و پایان غذا نکاتی بود که آنها سر سفره رعایت می‌کردند.

- **پوشاک ایرانیان در دوران باستان:** ایرانیان نخستین کسانی بودند که شلوار را طراحی کردند و پوشیدند. شلوار و بالاپوش آستین‌دار و کلاه نمدی، پوشاک اصلی مردان بود. زنان نیز از پیراهن‌های بلند و روسری استفاده می‌کردند.

- **ورزش در ایران باستان:** مردم ایران باستان به ورزش‌های پهلوانی مانند کشتی علاقمند بوده‌اند. بسیاری از پژوهشگران معتقدند چوگان‌بازی، ورزشی است که ایرانیان باستان ابداع کرده‌اند. سایر ورزش‌های مورد علاقه

ایرانیان باستان عبارتند از:

(۱) سوارکاری

(۲) تیراندازی

(۳) پرتاب سنگ و نیزه و زوبین

- **واژه جشن:** واژه جشن از یِشْت و یِسْنَه اوستایی گرفته شده که به معنای پرستیدن و نیایش است. بنابراین بیشتر جشن‌های ایران باستان اهمیت دینی داشته است.

- **جشن‌های ایرانیان باستان:**

۱) جشن نوروز

۲) جشن سده

۳) جشن مهرگان.

- **جشن نوروز:** این جشن در آغاز فصل بهار برگزار می‌شده است. در برخی از کتاب‌های کهن این جشن را به تاج‌گذاری جمشید، پادشاه اسطوره‌ای ایران نسبت می‌دهند. در عهد باستان خانواده‌های ایرانی در نوروز به یکدیگر هدیه می‌دادند و شادباش می‌گفتند.

- **جشن نوروز در زمان حال:** امروزه نیز ایرانیان نوروز را جشن می‌گیرند و قرآن را بر سفره هفت‌سین می‌گذارند و دعای تحویل سال را می‌خوانند. خانه تکانی، پختن سمنو، سفره هفت‌سین، رفتن به دیدار بزرگ‌ترهای فامیل و عیدی دادن از آیین‌های زیبای نوروز است.

- زبان پارسی: از هنگام استقرار اقوام آریایی در سرزمین ایران، زبان فارسی، زبان گفتاری و نوشتاری مردم این سرزمین بوده است.

- تغییرات زبان فارسی: زبان ایرانیان در دوره:

(۱) هخامنشیان: پارسی باستان

(۲) اشکانیان و ساسانیان: پارسی میانه یا پهلوی

(۳) اسلامی: زبان فارسی دری بوده است.

- اصل ۱۵ قانون اساسی: زبان و خط رسمی و مشترک مردم ایران فارسی است. استفاده از زبان‌های محلی و قومی در مطبوعات و رسانه‌های گروهی و تدریس ادبیات آن‌ها در مدارس، کنار زبان فارسی، آزاد است.

- خط در ایران باستان:

(۱) خط میخی: هخامنشیان خط میخی را از اقوام بین‌النهرین اقتباس کردند و تغییرات زیادی در آن به وجود آوردند.

(۲) خط پهلوی: در دوره‌های اشکانیان و ساسانیان خط پهلوی رایج بود. این خط از خط آرامی اقتباس شده بود.

- علم نجوم در ایران باستان: ایرانیان باستان در علم نجوم پیشرفت کردند و چون برای فعالیت‌های کشاورزی که در فصول مختلف انجام می‌گرفت به تقویم نیاز داشتند، تقویم شمسی را به وجود آوردند و سال را به ۱۲ ماه ۳۰ روزه تقسیم کردند.

- علم پزشکی در ایران: ایرانیان خواص درمانی گیاهان را می‌شناختند. شاپور شاه ساسانی، بیمارستانی در شهر جندی شاپور تأسیس کرد که قدیمی‌ترین مدرسه پزشکی جهان به شمار می‌رود.

- هنر در ایران باستان: هنرمندان و صنعتگران ایران باستان در زمینه‌های مختلف سفالگری، فلزکاری، چرم‌سازی، زرگری، کاشی‌کاری، سنگ‌بری، حجاری، قلم‌زنی، موسیقی، منبت‌کاری و ... مهارت داشتند.

- معماری در ایران باستان: ایرانیان با توجه به شرایط آب و هوایی و مصالحی که در منطقه بود، خانه‌های خود را می‌ساختند. با تأسیس امپراتوری‌های بزرگ به تدریج بناهایی چون کاخ و آرامگاه و آتشکده ساخته شد.

- آثار معماری ایران باستان: تخت جمشید، هگمتانه، پاسارگاد، تخت سلیمان، طاق بستان و طاق کسری.

(منبع: حامد یاری-مجموعه رشادت-کد ۲۰۷۳)